

**Ю. С. Земський,**  
д-р. іст. наук, професор кафедри економічної теорії та історії,  
Білоцерківський національний аграрний університет,  
м. Біла Церква, Україна  
**С. К. Дуб,**  
старший викладач кафедри історії та українознавства,  
Національна металургійна академія України,  
м. Дніпропетровськ, Україна

---

## **НА СЛУЖБІ САМОДЕРЖАВСТВА: РОСІЙСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ У ФОРМУВАННІ МОДЕРНОЇ ІМПЕРСЬКОЇ ІДЕОЛОГІЇ**

*Коли у Європі ХІХ ст. активізувалися процеси націотворення, ідеологи російського самодержавства віднайшли модель експлуатації націоформуючих сил в інтересах імперії. Європейські громадянські суспільства, «озброєні» ідеєю нації боролися із інститутами своїх держав, домагаючись від останніх служіння своїм (громадянським) інтересам, натомість російська модерна імперська ідеологія виховувала в росіянах псевдонацію – вірнопідданих патріотів імперії та самодержавства.*

*Російська історіографія у вказаному процесі відіграла вагомую роль. Провідні історики прагнули довести, що Росія («Свята Русь») є зразком для усього світу, який вгроз безбожництві, гріхах та революційності. Водночас необмеженому самодержавству немає жодної альтернативи й лише ця форма правління є єдино справедливою й ефективною, з огляду на особливості історичного поступу Росії.*

**Ключові слова:** російська історіографія; модернізація імперської ідеології; самодержавство; російські міфологеми.

Пояснюючи причини розвалу Російської імперії у 1917 р. російський філософ Микола Бердяєв образно визначив, що російський народ став жертвою неохопності своїх земель та своєї природної стихійності. Адже на Заході «тісно»; усе має свої межі й чітко оформлено та розподілено за певними категоріями, тож усе це сприяє і освіті, й розвитку цивілізації – чіткому впорядкуванню життя та структуруванню душі людської. Натомість, росіяни, через надмірно широкі простори держави, нездатні її впорядкувати, вони взагалі не володіють відчуттям форми. Цією ж причиною – величезних, неозорих просторів російської рівнини пояснюється деспотичний характер російської державності, бо лише жорсткістю можна було все привести до певного порядку. Тож усю історію російських завоювань та приростання території імперії, філософ ілюструє висловлюванням Василя Ключевського: «Государство пухло, народ хирел» [1, с. 8].

Відомо, що будівництво Російської імперії було розпочато задовго до її оголошення

(Петром І). Ще з часів Московського царства, у свідомості росіян політичні категорії цар і держава зливалися в єдиній концепції суверенітету та абсолютизму. Тобто, уся повнота влади в державі, як і сама держава мислилася невід'ємно від суб'єктності царя-самодержця. Цар уявлявся «святим» у багатьох іпостасях правителем – християнським монархом, благочестивим покровителем церкви, правителем бюрократичної держави, що зароджувалася, завойовником-примножувачем земель, зверхником та господарем усіх своїх підданих тощо.

За правління Петра І пріоритетний образ християнського правителя поступився секуляризованому (за західним зразком) міфу «завойовника влади». Політичний розголос про «тріумфи Петра І» у своєрідний спосіб формував думку, що цар зобов'язаний своєю владою не тільки «Богом дарованим» традиціям владного спадкоємництва, але й заслуговує на владу своїми «подвигами на ратному полі». Імператор сприймався «батьком вітчизни» і стосунки між ним та підданими

ґрунтуватися також не стільки на спадкоємному праві і особистим зобов'язанням, як на обов'язку служби вітчизні [2, с. 180].

Разом із примноженням земель, Росія розробила чіткий алгоритм вибудовування імперії: після приєднання чергових територій, шляхом завоювання або розширення поселення росіян, влада проводила кооптацію місцевих еліт до панівної верстви імперії. Звичайно, політика кооптації не поширювалася на селянство або кочове населення, котре зберігало відтак свою племінну, етнічну й релігійну ідентичність [3, с. 84–87]. Тож інтеграція різних народів в «російське» середовище співіснувала з політикою дискримінації і збереження відмінностей. Як справедливо зауважує Домінік Лівен, члени аристократичної еліти імперського центру значно більше ототожнювали себе і вступали в союз зі своїми співбратами-аристократами (в межах однієї цивілізації), аніж з плебеями зі свого рідного етносу. Еліта російська почасти значно краще говорила французькою, аніж російською і усвідомлювала себе не лише представниками правлячої верстви Росії, але й також частиною європейської космополітичної аристократії [4, с. 297].

Впродовж XVIII ст. імперські ідеологи розробили та експлуатували міф про законність виняткового статусу імператора, обумовленого нормандським походженням правлячої російської династії. Р. Вортман звертає увагу, що в час наступу Наполеона на Росію, Олександр I видав указ в якому заявив: «Я не складу зброї, допоки жодного чужинського воїна не залишиться в царстві моїм» [5, с. 289]. Водночас в тому указі зовсім не згадувався російський народ, а імперія поставала особистим володінням імператора.

Проте в Європі з часу Французької революції поступально зростало усвідомлення ідеї нації, утверджувалася концепція народоправства та народного суверенітету, зростав індивідуалізм та вільнонаймана праця, реалізувалися засади парламентаризму й конституціоналізму. Після походу російських військ до Європи (разом із вигнанням Наполеона) усі ці «шкідливі» та «руйнівні» ідеї були принесені в Росію. Тож ідеологам імперії довелося переосмислювати досвід Росії в контексті вказаних європейських викликів.

Небезпека нових європейських ідей для російського абсолютизму стала особливо відчутною та зрозумілою після повстання декабристів. Оточення царя усвідомлювало необхідність конструювання російської національної ідеї, відмінної від дискурсу нації, що панував на Заході. Альтернативною ідеологічною формулою стала доктрина «офіційної народності», розроблена міністром освіти графом Сергієм Уваровим, з тріадою: «Православ'я, Самодержавство, Народність». Це була специфічна російська відповідь тріаді, що стала особливо популярною у Європі після подій Французької революції із європейськими ідеалами-цінностями: «Свобода, Рівність, Братерство».

Російська доктрина, першою цінністю, замість європейської ідеї Свободи – проголошувала Православ'я, з міфологічним наповненням особливими чеснотами його носіїв: самозречення, жертвності, життєвої стійкості тощо. Ці чесноти зумовлювали не просто буцімто виняткові високі моральні якості вірних православ'ю, але останні наділялися якостями богообраності... Водночас православ'я оголошувалося головною ознакою російської ідентичності. Справжній росіянин – обов'язково повинен бути православним, а якщо не православний – то не росіянин.

Другій європейській ідеї – Рівності, протиставлялося Самодержавство, що оголошувалося не просто формою правління, а священною константою російської історії, вічною та питомо російською владою; іншої владної форми в Росії ніколи не було й бути не може. Але вона, до того ж, особливо дорога та цінна, бо цар-самодержець – «батько» російського народу, люблячий опікун, справедливий суддя, турботливий захисник, мудрий, мужній, благочестивий і тому подібна міфологізація.

Третій складовій французької тріади – ідеї Братерства протиставлялася російська ідея Народності. Ідея Братерства увінчувала й додатково розкривала зміст новоявленої суспільної моделі – нації, натомість ідея Народності несла в собі антизахідне навантаження. Адже народ, який найвищою чеснотою своєю визнає лише свою православність, а водночас, покійно схиляє голову і цілковито ввіряє своє життя апріорі «мудрому, справедливому та благочестивому» самодержцю –

звісно є народом гуртівним, общинним – у середовищі такого народу немає місця індивідуалізму, самодостатній особистості, волевиявленню приватного інтересу, що є рисами поцінованими в європейському суспільстві. Тому ідея Народності по-російськи виявилася зовсім протилежною ідеї Братерства по-європейськи; хоча семантика цих слів, здавалося б є подібною. Красномовною ілюстрацією сказаного є пафосні слова Василя Розанова щодо характеристики російської ідентичності: «О, який же славний він (йдеться про царя – авт.), який же він світлий нашою довершеною любов'ю, як же безмовно покірні ми найменшому помаху його руки, які ж щасливі ми цією довершеною покірністю, порівняно із нашими західними братами, які заблукали. Які ж великі наші сили, як багаті ми життям; адже коритися, це так важко, а ось нам цілком легко навіть це важке! ...уп'ємося тріпотінням наших сил, поезією нашої історії, красою обличчя нашого перед усіма народами – покірністю... Ми, зрештою – царі землі...» [6, с. 74].

Найважливішим та найбільш трагічним за своїми наслідками результатом появи Уварівської тріади стало те, що російське освічене суспільство, з часом, щодалі, більше почало усвідомлювати себе відмінним від Європи. Захід почали трактувати Анти-Росією. Адже концепція «офіційної народності», як відповідь або реакція на європейське націобудівництво «прив'язувала» народ до держави. Покірність та тріпотіння перед «священністю» монарха (самодержавства) та щодо державної релігії (православ'я), усвідомлення їх історично, культурно та ментально іманентно російськими цінностями, що визначають зміст російської ідентичності «робило» (виховувало) росіян (дворянство, аристократію, еліту) монархістами. І це саме в той час, коли процеси націобудівництва в Європі відокремлювали суспільство від держави. Більше того, європейські суспільства – нації вимагали від своїх державних влад слугувати його (суспільства) інтересам. Громадянство стало незалежним джерелом легітимної влади. Освічені верстви європейського суспільства були авангардом громадських рухів. Вони писали програми бажаних змін, виступали в пресі, організовували громадянські акції, домагалися від влади демократизаційних поступок тощо.

Натомість, російське освічене суспільство (гуртуючись навколо ідей православ'я, самодержавства, народності) акцентувало свою увагу на власній відмінності від Заходу, своїй самотності, «місійній обраності» тощо. Тож М. Бердяєв цілком слушно констатує, що російська інтелігенція була зовсім не такою як на Заході. Російська інтелігенція завжди захоплювалася якимось абстрактними ідеями, переважно соціальними і могла жити виключно ними. За умовами російського політичного устрою вона була відірваною від реальних суспільних справ і це сприяло поширенню соціальної мрійливості. В самодержавній та кріпосницькій Росії неможливо було займатися політикою, а тому політика була перенесена в суспільну думку й літературу. Те, що на Заході було науковою теорією, гіпотезою, що підлягало критиці, навколо чого точилися дискусії, в російських інтелігентів перетворювалося у догматику, підбну релігійним одкровенням [1, с. 17–18].

У цьому контексті можна говорити, що доктрина «офіційної народності» стала особливим різновидом офіційного націоналізму, який намагався приховати розрив між справжніми інтересами нації та династичного правління. Інакше кажучи, владні органи зберігали себе, свою присутність (вони присуті очолили процес) у створенні суспільного покруча російського зразка, що експлуатував ідеї та переживання націобудівництва [7, с. 70–79]. Імперська влада почала засвоювати методи ідеологічного впливу на підданих таким чином, аби населення імперії почало осмислювати себе «нацією», зберігаючи при цьому настрої повної підтримки імперії, залишаючись лояльним до усіх дій та рішень імперської влади – самодержавства. Тобто діями імперської влади «створювалися» такі піддані, які потребували існування імперії, владою штучно формувався російська псевдонація.

Така політика влади імперії виглядає природною, з огляду на бажання самозбереження, адже XIX ст. – новий час – епоха масових суспільних рухів, обумовлених процесами індустріалізації та урбанізації. В цей час поступально зростає суспільна вага інформації, освіти, громадських об'єднань тощо. Європейські народи все інтенсивніше розкріпачувалися й все більше долучалися до важелів

впливу у своїх країнах – прискорювався процес вибудовування національно-громадянських суспільств. Російська монархічна аристократія ці процеси спрямувала на теренах імперії на свою користь – розпочато було офіційно (тобто, з ласки та під патронатом державної влади – ідеологів монархії) популяризацію національної російської ідеї – «Святої Русі». Йдеться про ідеалізований образ російської самобутності, відмінної від Заходу (вгрузлому в безбожництві, гріхах та революційності), який є чужим та потенційно небезпечним. Ідеалізований образ «Святої Русі» відсторонювався, відгороджувався від усього чужого – Західного, а водночас проголошував нерозривну єдність династії російських монархів із російським народом. Цей міф народився разом із міфологемою про Москву, як «третій Рим» ще у XVI ст., але після Французької революції та націоналізаційних процесів у Європі завіса Росії від європейських впливів стала життєво важливою справою задля збереження імперії.

Одним із найперших засобів творення образу «Святої Русі» була російська історіографія. Особливо важливу роль у цьому контексті зіграла творчість Миколи Карамзіна, який у тенденційно-монархічному дусі сформував величну імперську концепцію історії Росії, з відвертою апологетикою абсолютиського самодержавства. Головною ідеєю його концепції стало утвердження думки, що історія народу належить царю. Як зазначає сучасний американський історик українського походження Стефан Величенко, М. Карамзін поєднав аристократично-консервативний підхід із прогресивними ідеями XIX ст. Зокрема, він пояснював історію російської державності у еволюційному поступі, пов'язуючи сучасну йому імперію із Київсько-Руської давниною. Інакше кажучи, виводив історію Російської імперії із Південної Русі. Одним із вирішальних етапів цього процесу він виокремив правління князя Андрія Боголюбського, котрий вчинив погром та спустошення Києва 1169 р. М. Карамзін повністю виправдовував ці дії, як упокорення бунтівного духу південних русичів. Цей же бунтівний дух він називав головною причиною міжусобиць, тому А. Боголюбський, на переконання історика, був не завойовником Русі-України, а прибо-

ркуювачем бунтівного Києва на користь міцній владі – жорсткому самодержавству Півночі, зокрема міста Володимира, куди й перемістився центр Русі [8, с. 90-91].

Отже, М. Карамзіним закладено було засади російського історіографічного міфу щодо безперервного поступу російської державної історії, починаючи із Київсько-Руської давнини, а водночас закладено було міф щодо винятково прогресивного значення самодержавства як єдино виправданої та природної для росіян форми правління [9]. Власне, й історики-сучасники М. Карамзіна, як стверджує С. Величенко також наголошували, що самодержавство було синонімом національного й означало імперську єдність. Натомість, політична слабкість (за іншої форми правління, окрім самодержавства) означала б розпад і безлад. Відповідно, міста Володимир й Москва вихвалялися як центри самодержавного політичного порядку, тоді як Київ дванадцятого століття засуджувався за нездатність об'єднати країну [8, с. 91-92].

Однією із вузлових проблем, крізь призму якої С. Величенко аналізує праці російських істориків є історія Хмельниччини, козацьких війн та Переяславської ради. Характерно, що російські історики називали останню подію: «об'єднанням», «силовим відторгненням у поляків», «підкоренням цареві», «поверненням у лоно батьківщини» тощо, але ніхто не говорив про національні відмінності поміж українцями і росіянами [8, с. 92-93].

Після Польського повстання 1830-31 рр., Сергій Уваров, який щойно зайняв посаду міністра освіти й взявся зросійщувати Українське Правобережжя вирішив, як пише С. Величенко, що найкращим способом було б поєднання традиційних династичних аргументів із модними на той час ідеями націоналізму. На практиці це означало, що царська влада і єдність царства могли бути виправдані не тільки у термінах династичного права, релігії, і централізованого адміністрування, але також в термінах культури, мови та етнічної тотожності [8, с. 97]. Тож саме за підтримки С. Уварова найбільшої популяризації у середині століття набула концепція Миколи Устрялова, котрий змодельовав ідею історичної єдності усіх східних слов'ян, як єдиної нації, поєднаної спільною державою. Усі пізніші українсько-російські відносини

він описував у термінах постійного метафізичного «бажання союзу» [8, с. 98–99]. Таким чином, Устряловська «прагматична схема» російської історії поєднала нові ідеї націоналізму зі старою теорією успадкування [patrimonia] й вона стала основоположним ґрунтом для інтерпретації російської та східнослов'янської історії. Після публікації Устряловської «прагматичної схеми», усі наступники – дослідники історії Росії визначали Переяславську Раду як угоду «двох Росій» і, за дуже незначним виключенням, «бажання об'єднатися» розглядалося як головна, якщо не єдина причина злиття усіх нащадків східних слов'ян в одній імперії.

Наступною знаковою постаттю російської історіографії став Сергій Соловйов, який базував свою інтерпретацію історії на концепції М. Карамзіна, так само акцентуючи увагу на винятковій ролі та важливості імперської могутності. В його трактуванні, самодержавство стало логічною необхідністю в умовах тієї комбінації географічних та етнічних факторів, а також конфліктів між соціальними групами та інтересами, що склалися на теренах Росії. Водночас, будучи сучасником дискусії «західників» із «слов'янофілами» та відстоюючи позиції перших, С. Соловйов протистояв ідеалізації общинно-патріархального устрою допетровської Росії, а задля доведення думки, що Петро I не розривав остаточно усіх зв'язків із минулим, він наполягав на внутрішній обумовленості (вимушеності) петровських реформ.

На загал Соловйовський підхід до російського і східнослов'янського минулого, як пише С. Величенко, характеризується двома «віруваннями». По-перше, він говорив про етнічну спорідненість усіх східних слов'ян і називав усіх їх росіянами (руськими). По-друге, він вважав Київську Русь спільною власністю правлячої династії і це дозволило йому зображувати міжособне протистояння руських князів, як боротьбу самодержавства і автономізму, а також проголосити цю боротьбу домінантним мотивом усієї східнослов'янської історії. Як і М. Карамзін, С. Соловйов схвально ототожнював (ідентифікував) міста Володимир і Москву зі самодержавством і критикував «Південну Росію» як колыску небажаного автономізму [8, с. 100].

Наприкінці XIX ст. провідні позиції в російській історіографії посів Василь Ключевський. Він значно менше у своїх дослідженнях займався прославлянням величі імперії, натомість намагався об'єктивно осмислити соціальну й економічну сфери її розвитку. Досліджуючи експансійну природу російської держави В. Ключевський пояснював її як процес обумовлений (об'єктивно спричинений) колонізацією навколишніх територій, війнами та потребами «національного воз'єднання» нащадків усіх східних слов'ян [8, с. 103].

Концептуальні ідеї В. Ключевського, М. Устрялова, С. Соловйова та М. Карамзіна визначили зміст засад усієї російської історіографії XIX ст. Власне, за підрахунками С. Величенка в період з 1835 по 1914 рр. з'явилося близько двадцяти авторських курсів загальної історії Росії й майже усі вони ґрунтувалися на ідеях великодержавництва й націоналізму, сформульованими вказаними «класиками» [8, с. 105].

Осібною теорією наприкінці XIX – початку XX ст. постали напрацювання з російської історії Михайла Покровського. Він цілковито відкинув «прагматичну схему» та усе націоналістичне російське великодержавництво. М. Покровський відзначав, що Київська Русь ніколи не була політичним чи національним цілим, відповідно нічого не переміщувалося 1169 року, нічого не «розпадалося» після 1240 року і нічого не було возз'єднано згодом (у козацькі часи). М. Покровський відкидав російські претензії на управління «усією Руссю», так само як неминучість існування імперії вважав простою «політичною фантазією» [8, с. 107]. Проте, його концепція репрезентує іншу – позитивістсько-марксистську методологію, що зрештою й привела до підриву сліпого авторитету самодержавства. Щоправда не на довго, бо на зміну останньому прийшла сліпа віра у непомилність комуністичної (більшовицької) партії та її ідеології «боротьби за щастя трудящих усієї Землі».

Російська імперія, починаючи з XVIII ст. послідовно та цілеспрямовано прагнула проводити політику акцентованої демонстрації своєї причетності до усіх загальноєвропейських геополітичних процесів. Почавши століття із боротьби за вихід з ізоляції, напри-

кінці XVIII ст. Росія вже активно втручалася в європейські політичні та військові події (семилітня війна, поділи Речі Посполитої, італійські походи тощо). Такі можливості з'явилися внаслідок модернізаційних перетворень в Російській імперії, що були розпочаті Петром I й продовжені його наступниками. Власне, залучення європейських спеціалістів та технологій, перенесення на російський ґрунт європейських зразків організації бюрократичної системи дозволили перебувати армію, створити флот, налагодити зовнішню торгівлю, закласти основи функціонування освітньої та наукової сфери тощо. Проте, Росія не перестала бути кріпосницькою деспотією, усі перетворення організовувалися лише «згори» заради збереження й посилення самодержавної системи.

Модернізаційні процеси в Європі привели до буржуазних революцій, які в свою чергу прискорили поглиблення подальшої модернізації. В цілому, класичну концепцію цього процесу розглядають як ідею поступального звільнення людини від соціальних страхів та повної правової необізнаності (власне, безправності), це рух по шляху до вищого рівня цивілізованості [10, с. 136]. Інакше кажучи, модернізація стала альтернативою середньовічній обмеженості та тотальному провіденціалізму. Стосовно XIX ст. можна говорити, що у Європі модернізаційні процеси проявлялися в індустріалізації економіки, демократизації системи правління, в розширенні прав особи, в зростанні активності громадського життя (незалежних друкованих органів, політичних партій, профспілкових рухів), секуляризації уявлень щодо світоустрою тощо.

Натомість, Російська імперія впродовж XIX ст., як і завжди, намагалася користуватися лише ідеями та технологіями модернізації задля власного посилення – тобто укріплення позицій імперської влади всередині країни та авторитету держави у зовнішніх відносинах. Тому відбувалася не модернізація усіх сфер життя суспільства (як на Заході), а модернізувалася лише імперська ідеологія. Міфологема «Святої Русі» ство-

рювала й поширювала уявлення про надемпіричну, недосяжно довершену велич Росії, котра може і повинна врятувати цілий світ. Ця імперська держава досконала, ніби земний бог, а піддані її – раби цього бога є рабами добровільними, бо свідомо визнають її святість. «Свята Русь» постійно перебуває в оточенні ворогів, з якими іноді поєднуються вороги внутрішні (обмануті, або схиблені зовнішніми впливами). Ці сусіди-вороги наділені згубними, просто страшними якостями; натомість, православні росіяни є найдосконалішими людьми світу. Усі підкорення навколишніх народів є не захопленнями, а визволенням їх з чужої неволі, або з безпросвітної нецивілізованості.

Допоки міфічна модель «Святої Русі» діяла як своєрідний суспільний договір поміж різними верствами підданих та владою (допоки у неї сліпо вірили) – імперія залишалася непоборною. Але впродовж другої половини XIX – початку XX ст. прихильники ідеологій соціалізму, анархізму, а зрештою комунізму (більшовизму) десакаралізували міфологеми величі та праведності імперії й самодержавства, і останні рухнули. Проте, на їхньому місці досить швидко запрацювали нові міфи: місце винятковості та доведеної досконалості православ'я зайняло вчення марксизму-ленінізму (комунізму); місце мудрого, турботливого, по-батьківськи люблячого свій народ самодержавства зайняла партія ВКП(б)-КПРС, на чолі із вождями; а виняткова досконалість та праведна відмінність від решти народів світу – православних руських виголошувалася тепер на користь пролетаріату – будівничих комунізму. Тобто, і в XX ст. модернізовано було лише ідеологію й новоявлена «найдосконаліша в усьому світі» імперія «земних праведників» відродилася.

Десакаралізація та розвал радянської імперії наприкінці XX ст., здавалося, стане достатньо повчальним досвідом задля неповторення помилок минулого, однак події початку XXI ст. виглядають, на жаль, черговим «напівколом» у «спіралі» російського життя. Хоча рух часу тепер значно прискорився.

## ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бердяев Н. А. Истоки и смысл русского коммунизма / Н. А. Бердяев. – М. : Наука, 1990. – 224 с.

2. Суни Рональд. Диалектика империи: Россия и Советский союз / Рональд Суни // Новая имперская история постсоветского пространства: Сборник статей (Библиотека журнала «Ab Imperio») / Под ред. И. В. Герасимова, В. С. Глебова и др. – Казань : «Центр Исследований Национализма и Империи», 2004. – С. 163–196.
3. Каппелер Андреас. Росія як поліетнічна імперія. Виникнення. Історія. Розпад / Андреас Каппелер; [перекл. з нім. Х. Назаревич, наук. ред. М. Крикун]. – Львів : Вид-во Українського Католицького Університету, 2005. – XII, 360 с.
4. Ливен Доминик. Империя, история и современный мировой порядок / Доминик Ливен // Мифы и заблуждения в изучении империи и национализма. – М. : Новое издательство, 2010. – С. 283–324.
5. Уортман Ричард. Сценарии власти: мифы и церемонии русской монархии / Ричард Уортман; [пер. с англ. И. А. Пильщикова]: в 2 т. – М. : ОГИ, 2004.– Т. 2: От Александра II до отречения Николая II. – 797 с.
6. Розанов В. В. О подразумеваемом смысле нашей монархии / В. В. Розанов. – СПб : Типография А. С. Суворина, 1912. – 87 с.
7. Земський Ю. С. Польська, російська та українська еліти в змаганнях за Правобережну Україну середини XIX ст. / Ю. С. Земський. – Хмельницький : Поліграфіст, 2011. – 350 с., іл.
8. Velychenko Stephen. National History as Cultural Process. A Survey of the interpretations of Ukraine's Past in Polish, Russian, and Ukrainian Historical Writing from the Earliest Times to 1914 / Stephen Velychenko. – Canadian Institute of Ukrainian Studies Press University of Alberta, 1992. – 283 с.
9. Wortman Richard. The «Integrity» (tselost') of the State in Imperial Russian Representation / Richard Wortman // Ab imperio. – 2011. – № 2. – С. 20–44.
10. Василенко И. А. Политические процессы на рубеже культур / И. А. Василенко. – М. : УРСС, 1998. – 388 с.

*Земский Ю. С., Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква, Україна  
Дуб С. К., Національна металургійна академія України, м. Дніпропетровськ, Україна*

#### **НА СЛУЖБЕ САМОДЕРЖАВИЯ: РОССИЙСКАЯ ИСТОРИОГРАФИЯ В ФОРМИРОВАНИИ СОВРЕМЕННОЙ ИМПЕРСКОЙ ИДЕОЛОГИИ**

*Когда в Европе XIX в. активизировались процессы нациостроительства, идеологи российской самодержавия нашли модель эксплуатации нациоформирующих сил в интересах империи. Европейские гражданские общества, «вооруженные» идеей нации боролись с институтами своих государств, добиваясь от последних служения своим (гражданским) интересам, зато русская современная имперская идеология воспитывала в русских псевдонацию – верноподданных патриотов империи и самодержавия.*

*Российская историография в указанном процессе сыграла весомую роль. Ведущие историки стремились доказать, что Россия («Святая Русь») является образцом для всего мира, который увяз в безбожии, грехах и революционности. В то же время, неограниченному самодержавию нет никакой альтернативы и только эта форма правления является единственно справедливой и эффективной, учитывая особенности исторического развития России.*

***Ключевые слова:** российская историография; модернизация имперской идеологии; самодержавие; российские мифологемы.*

*Zemsky Y., Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva, Ukraine  
Dub S., National Metallurgical Academy of Ukraine, Dnipropetrovsk, Ukraine*

#### **SERVING AUTOCRACY: RUSSIAN HISTORIOGRAPHY IN SHAPING MODERN IMPERIAL IDEOLOGY**

*«Have cutted a window through to Europe» and thus seeking permanent intervention in European geopolitics, during the XVIII-XIX centuries Russian Empire constantly was trying to coordinate their policies with all the trends that appeared on the West. So, when in Europe after the French Revolution nation-building processes (that were organized by public) intensified, the ideologists of Russian autocracy found model of nation-forming powers exploitation in the empire interests (i.e., state itself became the organizer of the feeling formation of the Russians as nation). European civil society, «armed» with idea of the nation, struggled with institutions of their states, ensuring the latter serving their (civil) interests, while modern Russian imperial ideology brought the Russians pseudo-nation – loyal patriots of empire and autocracy.*

*Russian historiography in said process has played an extremely important role. Leading historians of empire sought to prove with their concepts that Russia («Holy Rus») is different from the whole world that stuck in impiety, sin and revolutionary. Russia is a «righteous» land where live «righteous» people under the care of «loving», «just», «wise», «father»-tsar. However, unlimited autocracy has no alternative and only this form of government is the only fair and effective, given the peculiarities of the historical development of the Russian Empire. Russian historiography declared that state integrity and autocrated government is a guarantee of prosperity, and the experience of history had to affirm*

*the belief that despite all the misfortunes and tragic events of the past, the empire is indestructible because it consolidating and cementing force is autocracy.*

**Key words:** *Russian historiography; modernization of imperial ideology; autocracy; Russian mythologems.*

**Рецензенти:**    *д-р. іст. наук, професор Сінкевич Є. Г.*  
                          *д-р. іст. наук, професор Багмет М. О.*

© Земський Ю. С., Дуб С. К., 2016

*Дата надходження статті до редколегії 09.03.2016*